

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

SOME ISSUES OF PROCEDURAL APPLICATION OF LEGAL REGULATIONS FOR RECOVERY OF CHILD MAINTENANCE

Свистун Л.Я., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Університет митної справи та фінансів

Правове регулювання стягнення аліментів на дітей є досить розгалуженим. Порядок їх стягнення є складним процесом, що пов'язаний із декількома галузями права й потребує вдосконалення на кожній стадії – від призначення аліментів, зміни розміру за рішенням суду, до його виконання.

Стаття присвячена дослідженню правової природи аліментів на неповнолітніх дітей. Проаналізована судова практика щодо стягнення аліментів. З'ясовано деякі проблеми, пов'язані зі стягненням аліментів, і запропоновано шляхи їх розв'язання. У статті визначено деякі теоретичні й процесуальні аспекти призначення аліментів на користь дитини, зміни їх розміру, способів встановлення та зміни розміру аліментів в судовому порядку. Автором досліджено порядок стягнення аліментів за чинним законодавством.

Розмір аліментів у кожному конкретному випадку визначає суд, він має брати до уваги всі обставини справи, досліджуючи джерела прибутку особи (батька чи матері), з якої будуть стягуватись аліменти на дитину, враховувати наявність нерухомого майна, транспортно-го засобу, земельних ділянок, а також, що дуже важливо, зміну його сімейного стану, хронологію появи дітей тощо.

Право стягувача аліментів на пред'явлення вимоги про зміну способу стягнення аліментів і збільшення розміру аліментів унаслідок такої зміни не заперечується як таке. Зазначене, втім, не звільняє позивача від обов'язку діяти в межах, наданих йому актами цивільного законодавства, від обов'язку належного обґрунтування та доказування позову, зокрема підстав та умов, необхідних як для зміни способу стягнення аліментів, так і для збільшення їх розміру, яке не може ґрунтуватися на припущеннях. Своїми цивільними й процесуальними правами позивач розпоряджається, але з урахуванням факту виникнення спору про право й змагального цивільного процесу, із з'ясуванням і доказуванням відповідних обставин, що можуть бути спірними й викликати питання в суді.

Ключові слова: аліментні зобов'язання, неповнолітні діти, збільшення розміру аліментів, платник аліментів, дохід платника, способи стягнення аліментів.

The legal regulation of child support is quite extensive. The procedure for their recovery is a complex process that involves several areas of law and needs to be improved at every stage – from the appointment of alimony, change the amount by court order, to its implementation.

The article is devoted to the study of the legal nature of child support. The case law on the recovery of alimony is analyzed. The article identifies some problems related to the recovery of alimony, and suggests ways to solve them. The article identifies some theoretical and procedural aspects of the appointment of alimony in favor of the child, changing their size, and ways to establish and change the amount of alimony in court. The author investigated the procedure for recovery of alimony under current legislation.

The amount of alimony in each case is determined by the court, it must take into account all the circumstances of the case, examining the sources of income of the person (father or mother) from whom child support will be collected, take into account the availability of real estate, vehicles, land, and what is very important, the change of his marital status, the chronology of the appearance of children, etc.

The right of the alimony collector to demand a change in the method of alimony collection and increase the amount of alimony as a result of such a change is not denied as such. This, however, does not release the plaintiff from the obligation to act within the limits provided by acts of civil law, from the obligation to properly substantiate and prove the claim, in particular, the grounds and conditions necessary to change the method of recovery of alimony and to increase them the amount, which can not be based on assumptions, its civil and procedural rights the plaintiff disposes of, but taking into account the fact of a dispute over the law and adversarial civil proceedings, with the clarification and proof of the relevant circumstances in the context of the dispute in court.

Key words: alimony obligations, minor children, increase in the amount of alimony, alimony payer, payer's income, methods of alimony collection.

Вступ. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» [1], кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку.

Частиною другою ст. 51 Конституції України [2] й ст. 180 Сімейного кодексу (далі – СК) України [3] визначено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Але, не дивлячись на те, що права дитини на утримання та обов'язок батьків забезпечувати дитині відповідний рівень життя, харчування, виховання, встановлені в достатній кількості нормативно-правових актів, усе це не завжди виконується належним чином у нашій країні.

03 липня 2018 р. було прийнято Закон України № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», що набрав чинності 28 серпня 2018 р. [4], яким внесені зміни до низки законодавчих актів. Його метою є створення економічних передумов для подальшого вдосконалення механізму забезпечення конституційного права дітей на достатній життєвий рівень і покращення матеріального забезпечення дітей у випадках, якщо батьки не

дійшли згоди щодо способу утримання дітей. Такий спосіб утримання дітей вирішується судом.

Дослідження питань стягнення аліментів на утримання дітей набуло розвитку в наукових доробках провідних вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: М. Антокольської, Л. Афанасьєвої, Г. Ахмач, І. Жилінкової, О. Косової, В. Кройтор, І. Кузнецова, З. Ромовської, Л. Сапейко, В. Труби, О. Усачової, С. Фурси, С. Чашкової, Є. Чефранової та інших.

Останнім часом цій тематиці в Україні присвячені окремі дисертації. Це дисертація О. Дерій «Аліментні зобов'язання в цивільно-судовому процесі» 2014 р. і дисертація Є. Ханович «Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей» 2019 р.

Проте станом на сьогодні залишаються нерозв'язаними деякі проблеми в цій сфері, які потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Завданнями статті є визначення деяких теоретичних і процесуальних аспектів призначення аліментів на користь дитини, встановлення їх співвідношення, дослідження порядку стягнення аліментів за чинним законодавством. А саме визначення

співвідношення правих інститутів – зміни способу стягнення аліментів і зміни визначеного раніше розміру аліментів.

Результати дослідження. Аліменти (від. лат. *alimentum* – харчування, утримання) – утримання, яке у визначених законом або договором випадках надається одним членом сім'ї іншому, якщо останній не має власних коштів для існування [5, с. 24]. Зазначене визначення не можна вважати цілком правильним через отождошення в ньому понять «аліменти» й «утримання». Вважаємо, що аліменти, з одного боку, – це утримання, яке надається добровільно одним членом сім'ї іншому й котре може здійснюватися як шляхом надання їжі, забезпечення одягом, доглядом тощо, в натурі й в грошах, а з другого боку, аліменти – це кошти або майно, що надається аліментозобов'язаною особою примусово на утримання іншої особи [6, с. 113].

М. Вербіцька зазначає, що аліменти на неповнолітню дитину – це кошти на утримання дитини, які присуджуються в частці від доходу її матері, батька й (або) у твердій грошовій сумі. Підставою виникнення аліментного правовідношення є сукупність таких фактів:

1) кровне споріднення між батьками й дітьми, засвідчене в установленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними (наприклад, усиновлення);

2) вік особи, яка має правовий статус дитини.

На погляд автора, рішення суду про стягнення аліментів є вже наслідком наявності сукупності вказаних фактів і недотримання батьком (матір'ю) обов'язку щодо утримання дитини [7, с. 33].

Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» [8] визначає всі види заробітку й додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, з яких провадиться утримання аліментів. Але підпунктом 19 пункту 1 додатку до вказаної постанови визначено, що аліменти, зокрема, стягуються з інших видів заробітку. Верховний Суд у постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 5 вересня 2019 р. у справі № 760/4569/18-ц (провадження № 61-45100сво18) дійшов висновку, що Перелік видів доходів, які враховуються під час визначення розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146, не вичерпний. Ст. 81 і ч. 3 ст. 181 СК України визначають розмір аліментів від частки доходу платника, а не його заробітку, тому звуження змісту норм закону за допомогою положень підзаконних нормативно-правових актів неприпустиме.

Нескладно визначити такі доходи, якщо відповідач працює в бюджетній сфері, отримує пенсію, стипендію, так звані «офіційні доходи» тощо. Однак у деяких випадках, зокрема, коли платник аліментів – підприємець або взагалі не працює, дуже важко об'єктивно оцінити реальний рівень доходів громадян України, оскільки часто трапляються випадки, коли відомості про доходи ними приховуються, довідки про заробітну плату не відповідають дійсності.

Розмір аліментів у кожному конкретному випадку визначає суд, він має брати до уваги всі обставини справи, досліджуючи джерела прибутку особи (батька чи матері), з якої будуть стягуватись аліменти на дитину, враховувати наявність нерухомого майна, транспортного засобу, земельних ділянок, а також, що дуже важливо, зміну його сімейного стану, хронологію появи дітей тощо.

М. Антокольська звертає увагу, що значна кількість норм, які регулюють сімейні відносини взагалі й аліментні зобов'язання зокрема, мають так званий ситуаційний характер. Це значить, що вони містять визначення, які не можуть бути чітко й однозначно окреслені в законі, оскільки потребують індивідуальної конкретизації на під-

ставі врахування усіх обставин справи в кожній ситуації [9, с. 247].

Як вже зазначалось, кошти на утримання дитини можуть бути присуджені як у частці від доходу її матері, батька, так і (або) у твердій грошовій сумі.

На думку Є. Ханович, недоліком визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі є не тільки складна й недосконала процедура індексації аліментів, а й швидкість реагування на збільшення або зменшення доходу боржника. Водночас вона відзначає суттєву перевагу визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, а саме коли боржник приховує свій фактичний дохід, що є досить розповсюдженою практикою в нашій країні [10, с. 22].

В СК України й, відповідно, в практиці існують два різних правих інститути – це зміна способу стягнення аліментів (ч. 3 ст. 181 СК України) та зміна визначеного раніше розміру аліментів (ч. 1 ст. 192 СК України). Розглянемо їх співвідношення на прикладі судової практики.

«22 травня 2019 р. Закарпатський апеляційний суд розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу № 308/6720/18 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про зміну способу стягнення аліментів за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Ужгородського міськрайонного суду від 9 січня 2019 р.

Встановлено, що ОСОБА_1 і ОСОБА_2 є батьками ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_1, і ОСОБА_8, ІНФОРМАЦІЯ_2 (а.с. 8, 9). Діти народилися в шлюбі ОСОБА_1 і ОСОБА_2, який рішенням Ужгородського міськрайонного суду від 06 грудня 2016 р. у справі № 308/8833/16-ц був розірваний (а.с. 10-11). Цим же рішенням суду визначено місце проживання дітей із матір'ю та стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 аліменти на утримання дітей у твердій грошовій сумі в розмірі 800,00 грн щомісячно, починаючи з 29 серпня 2016 р. і до досягнення дітьми повноліття, але не менше 30% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку. 18 січня 2017 р. Ужгородським МВ ДВС відкрито виконавче провадження № 53253236 зі стягнення присуджених аліментів (а.с. 12).

Норми ст. 184 СК України в редакції, що діяла на час пред'явлення та вирішення позову про стягнення аліментів рішенням Ужгородського міськрайонного суду від 06 грудня 2016 р., пов'язували можливість присудження аліментів у твердій грошовій сумі з наявністю в платника нерегулярного, мінливого доходу, одержанням частини доходу в натурі, а також із наявністю інших обставин, що мають істотне значення.

3 08 липня 2017 р. набрали чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» і відповідно змінені ним положення СК України, згідно з якими можливість присудження аліментів у твердій грошовій сумі перестала пов'язуватися з наявністю в платника нерегулярного, мінливого доходу, одержанням частини доходу в натурі, а частину 3 статті 181 цього Кодексу було викладено в такій редакції: «За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду, змінюється за рішенням суду за позовом одержувача аліментів».

Статтю 183 СК України було доповнено частиною 5 такого змісту: «Той із батьків <...>, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – поло-

вини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину».

Таким чином, право стягувача аліментів на пред'явлення вимоги про зміну способу стягнення аліментів, що впливало з суті спірних правовідносин, змісту закону й визнавалося судом (зокрема, Постановою Верховного Суду України від 05 лютого 2014 р. у справі № 6-143цс13) і до зміни редакції СК України, було з 08 липня 2017 р. унормовано прямо.

Позивач вірно зазначає, що зміна способу стягнення аліментів (ст. 181 ч. 3 СК України) й зміна визначеного раніше розміру аліментів (ст. 192 ч. 1 СК України) є різними правовими інститутами. Водночас ці інститути тісно пов'язані, зазвичай зміна способу стягнення аліментів тягне й зміну розміру (збільшення, зменшення) раніше обумовлених чи присуджених аліментів, зміна способу стягнення аліментів може слугувати засобом, методом зміни розміру стягуваних аліментів.

Саме зміну (збільшення) розміру раніше стягнутих аліментів через зміну способу їх стягнення мала на увазі ОСОБА_2, пред'являючи позов, що розглядається. Підставами позову слугували обставини, які, на думку позивача, тягнуть через зміну способу стягнення аліментів з ОСОБА_2 (з твердої грошової суми на частку від доходу) збільшення розміру аліментів, відповідна мета позову зумовлювалася цими підставами.

Отже, право стягувача аліментів на пред'явлення вимоги про зміну способу стягнення аліментів і збільшення розміру аліментів унаслідок такої зміни не заперечується як таке. Зазначене, втім, не звільняє позивача від обов'язку діяти в межах, наданих йому актами цивільного законодавства, від обов'язку належного обґрунтування та доказування позову, зокрема, підстав та умов, необхідних як для зміни способу стягнення аліментів, так і для збільшення їх розміру, яке не може ґрунтуватися на припущеннях, своїми цивільними й процесуальними правами позивач розпоряджається, а право на судовий захист та обов'язок доказування позову здійснює на власний розсуд (ст. 12 ч. 1, ст. ст. 13, 14, ст. 20 ч. 1 ЦК України, ст. ст. 12, 13, 76–81 ЦПК України).

Позиція позивача щодо абсолютизації права на відповідне звернення до суду, яка зводиться до необхідності по суті автоматичного задоволення вимоги в разі її пред'явлення, без урахування факту виникнення спору про право й змагального цивільного процесу, без з'ясування та доказування відповідних обставин у контексті спірного питання, помилкова.

Поставивши перед судом питання про зміну способу стягнення раніше присуджених аліментів із твердої грошової суми на частку від заробітної плати (доходу) платника, позивачу належало доводити передусім наявність у платника відповідного доходу як підставу для задоволення вимоги для визначення розміру аліментів як частки відповідного доходу. Так само, зважаючи на пред'явлення позову з метою збільшення розміру стягуваних аліментів, належало доводити й інші обставини, які мають значення в такому спорі й передбачені, зокрема, ч. 1 ст. 182 СК України.

Розпорядившись своїми цивільними й процесуальними правами на власний розсуд, позивач не виконав вимог закону щодо належного обґрунтування та доказування позову, ґрунтувався на недопустимих у доказуванні припущеннях. Сама по собі зміна законодавства, на яку посилається позивач, не є єдиною та достатньою підставою для задоволення пред'явлених вимог, як вірно вказав суд першої інстанції. Поряд із цим, стягувач аліментів за наявності для того підстав не позбавлений права й надалі ставити питання про зміну розміру стягуваних аліментів зі зміною способу їх стягнення чи без такої зміни, а також розв'язувати питання про стягнення заборгованості за аліментами чи діяти в інший передбачений законом спосіб на захист прав дітей.

Виходячи з наведеного, рішення суду першої інстанції ухвалене з додержанням закону, чого доводи апеляції не спростовують, тому на підставі ст. 375 ЦПК України скаргу слід залишити без задоволення, а рішення суду – без змін.

Керуючись ст. 374 ч. 1 п. 1, ст. ст. 375, 382 ЦПК України, апеляційний суд постановив: Апеляційну скаргу ОСОБА_2 залишити без задоволення, а рішення Ужгородського міськрайонного суду від 9 січня 2019 р. – без змін» [11].

Висновки. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей досить розгалужене. Порядок їх стягнення є складним процесом, що пов'язаний із декількома галузями права й потребує вдосконалення на кожній стадії – від призначення аліментів, зміни розміру за рішенням суду, до його виконання.

По-перше, зміна способу стягнення аліментів і зміна визначеного раніше розміру аліментів є різними правовими інститутами. Ці інститути тісно пов'язані, зазвичай зміна способу стягнення аліментів тягне й зміну розміру (збільшення, зменшення) раніше зумовлених чи присуджених аліментів, зміна способу стягнення аліментів може слугувати засобом, методом зміни розміру стягуваних аліментів.

По-друге, право стягувача аліментів на пред'явлення вимоги про зміну способу стягнення аліментів і збільшення розміру аліментів унаслідок такої зміни не заперечується як таке. Однак стягувач аліментів має обов'язок належного обґрунтування та доказування позову, зокрема, підстав та умов, необхідних як для зміни способу стягнення аліментів, так і для збільшення їх розміру, які не можуть ґрунтуватися на припущеннях.

По-третє, право стягувача аліментів на звернення до суду не абсолютне, автоматичного задоволення вимоги в разі її пред'явлення без урахування факту виникнення спору про право й змагального цивільного процесу, без з'ясування та доказування відповідних обставин у контексті спірного питання, законодавством не передбачається.

По-четверте, в разі позовної вимоги про зміну способу стягнення раніше присуджених аліментів із твердої грошової суми на частку від заробітної плати (доходу) платника в суді належить доводити передусім наявність у платника відповідного доходу як підставу для задоволення вимоги для визначення розміру аліментів як частки відповідного доходу й інші обставини, які мають значення в такому спорі й передбачені, зокрема, ч. 1 ст. 182 СК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Конституція України : Закон України від 01 січня 2020 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання : Закон України від 03 липня 2018 р. № 2475-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 6–7. Ст. 40.
5. Юридичний словник / за ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Київ : Гол. ред-ція української радянської енциклопедії, 1983. 1342 с.

6. Малярчук Т.В., Рогів Х.К. Актуальні проблеми сплати аліментів дітям і можливі шляхи їх подолання. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. Вип. 2. С. 113–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2013_2_21.
7. Вербіцька М.В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 32–36.
8. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>.
9. Антокольская М.В. Семейное право : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрист, 2002. 336 с.
10. Ханович Є.Д. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 20–25.
11. Справа № 308/6720/18 Закарпатського апеляційного суду від 22 травня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56206063>.